

פרשת דברים

מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג):

לבלתי תהיה מריבה בינו ובין העם, הגיד
הכתוב כי עם היות שהמחליק לשון ודבורו
בנחת עם הבריות - טוב הוא בעיני ה', עם
כל זה המוכיח החוטאים ולא יתעלם מהם
- אף שיריב עמהם - חן ימצא בעיני האל
יותר ממחליק לשון:

ופירוש זה מסכים עם דברי רבותינו
ז"ל שאמרו (כתובות קה) **האי צורבא מרבנן
דרחמי ליה בני מאתיה - לאו משום דמעלי,
אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא.**
ולכאורה הוא היפך הכתוב [שאמר "חן
ימצא", שממנו נראה שאדרבה טוב הדבר
שיאחבוהו בני עירו, ושמצוה עליו להוכיחם
באופן שיאחבוהו, ואם כן כיצד אומר משום
דלא מוכח להו, והרי אפשר שמוכיחם באופן
של "אחרי חן" וכו'] ועם הפירוש השני נחא,
[ד"חן ימצא" הוא כלפי שמיא ולא מבני עירו].
וגם עם הפירוש הראשון יתיישב, [דכונת
חו"ל אינה אלא לומר שאין ראייה מאהבתם
אליו שהוא מעלי והגון, דאפשר שאהבתם
היא מפני שאינו מוכיחם, ולעולם ודאי שאם
יודע להוכיחם בדרך שימצא חן בעיניהם
ויאחבוהו עם התוכחה - הרי זה משבח].

ולפי הפירוש הזה [השני], יתפרש 'אחרי'

מהיות מְטַל על הראשים להוכיח לבני
דורם, ראוי להם להשתדל קודם בתועלתם
- להיטיב להם, ואז יקבלו דבריהם להם.
ומי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה שלא הוכיח
את ישראל עד שעשה להם כמה טובות,
יען שהדור היוצא ממצרים שקבלו ממנו
כמה טובות - כבר תמו כלם, והדור הזה
באי הארץ לא קבלו ממנו טובה, המתין עד
שהכה סיחון ועוג ואז הוכיחם. והוא שאמר
(א ד) **אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי
וגוי. והוא שרמזו הכתוב מוכיח אדם אחרי
וגוי. יען כי יש רוצה להשלים החסרון טובה
בדבר שפתים ולא יועיל, לזה אמר מוכיח
אדם אחרי שיועיל לו, חן ימצא בעיני
השומע יותר ממחליק לשון, שיותר יקבלו
דברי המוכיח אחר התועלת - יותר מש'יקבלו
דברי המחליק לשון:**

ועוד יש לפרש אומרו חן ימצא - הוא
בעיני ה' ברוך הוא. והוא, כי נודע כי הוא
יתברך הפץ בשלום הבריות מאד מאד, וכמה
מאוס בעיניו המחלוקת. כי גם לרשעים אמר
(לקמן כ י) **"כי תקרב אל עיר להלחם עליה
וקראת אליה לשלום".** ויעלה על הדעת כי
טוב לאדם להתעלם מהחוטאים ולא יוכיחם,

לפי המשל שעשה רבינו בסוף ספר המורה (חלק ג' פרק נא)⁶²⁷, כי בני האדם העושים רצונו של מקום נקראים 'מבני היכל המלך', והסרים מאחרי ה' ומגמת פניהם לעבוד ה' אך אינם עושים מצותיו, הם העומדים 'אחרי היכל המלך'. וזהו מוכיח אדם שהוא 'אחרי היכל המלך', ימצא הן בעיניו יתברך יותר ממחליק לשון. יעני שם משל נאה ויאה:

ועוד יש לפרש 'אחרי' מלשון איהור, שמתאחר ואינו מקדים עצמו לעשות תשובה, ולא קים בעצמו "אשרי מי שעושה תשובה בעודו איש" (ע"ז יט), [אמר: שהמוכיח אדם שהוא 'אחרי', דהיינו המאחר תשובתו - הן ימצא מה' ברוך הוא וכו].

ועוד יש לפרש שמשליך עבודת ה'

627. וזה לשונו (להיות הדברים יסודיים ומחוקים וכו') ואין יד הרבים ממשמשת בספר, העתקנו לשונו הזהב לתועלת הרבים). זה הפרק אשר נזכרו עתה וכו', ואינו רק כמות התימה, עם באור עבודת משיג האמתיות המיוחדות בשם יתעלה אחר השגתו, אי זה דבר הוא, והיישירו להגיע אל העבודה היא אשר היא התכלית אשר יגיע אליה האדם, והודיעו איך תהיה ההשגחה בו בעולם הזה עד שיעתק אל צרור החיים. ואני פותח הדברים בזה הפרק במשל שאשאהו לך, ואומר, כי המלך הוא בהיכלו, ואנשיו כולם - קצתם אנשי המדינה וקצתם חוץ למדינה. ואלו אשר במדינה, מהם מי שאחוריו אל בית המלך ומגמת פניו בדרך אחרת, ומהם מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו, ומבקש לבקר בהיכלו ולעמוד לפניו, אלא שעד היום לא ראה פני חומת הבית כלל. מן הרוצים לבא אל הבית, מהם שהגיע אליו והוא מתהלך סביבו מבקש למצא השער, ומהם מי שנכנס בשער והוא הולך בפרוודור, ומהם מי שהגיע עד שנכנס אל תוך הבית והוא עם המלך במקום אחד שהוא בית המלך, ולא בהגיעו אל תוך הבית יראה המלך או ידבר עמו, אבל אחר הגיעו אל תוך הבית א"א לו מבלתי שישתדל השתדלות אחרת, ואז יעמוד לפני המלך ויראהו מרחוק או מקרוב, או ישמע דבר המלך או ידבר עמו. והנני מפרש לך זה המשל אשר חדשתי לך, ואומר: אמנם אשר הם חוץ למדינה, הם כל איש מבני אדם שאין לו אמונת דת, לא מדרך עיון ולא מדרך קבלה, כקצות התורף המשוטמים בצפון, והכושיים

והמשוטמים בדרום, והדומים להם מאשר אתנו באקלימים האלה, ודין אלו כדין בעלי חיים שאינם מדברים ואינם אצלי במדרגת בני אדם, ומדרגתם בנמצאות למטה ממדרגת האדם ולמעלה ממדרגת הקוף, אחר שהגיע להם תמונת האדם ותארו והכרה יותר מהכרת הקוף, ואשר הם במדינה אלא שאחוריהם אל בית המלך, הם בעלי אמונה ועיון, אלא שעלו בידם דעות בלתי אמתיות, אם ממעות גדולה שנפל בידם בעת עיונם, או שקבלו ממי שהמעם, והם לעולם מפני הדעות ההם כל אשר ילכו יוסיפו רוחק מבית המלך, ואלו יותר רעים מן הראשונים הרבה, ואלו הם אשר יביא הצריך בקצת העתים להרנם ולמחות זכר דעותם שלא יתעו וזלתם, והרוצים לבא אל בית המלך ולהכנס אצלו אלא שלא ראו בית המלך הכלל, הם המון אנשי התורה, רוצה לומר עמי הארץ העוסקים במצות, והמגיעים אל הבית ההולכים סביבו, הם התלמודיים אשר הם מאמינים דעות אמתיות מדרך קבלה, ולומדים מעשה העבודות, ולא הרגילו בעיון שרשי התורה ולא חקרו כלל לאמת אמונה, ואשר הכניסו עצמם לעיון בעקרי הדת כבר נכנסו לפרוודור, ובני האדם שם הלוקי המדרגות בלא ספק, אבל מי שהגיע לדעת מופת כל מה שנמצא עליו מופת, וידע מן הענינים האלהיים אמתת כל מה שאפשר שתודע אמתתו, ויקרב לאמתת מה שא"א בו רק להתקרב אל אמתתו, כבר הגיע עם המלך בתוך הבית. ודע בני שאתה כל עוד שתתעסק בחכמות הלמודיות ובמלאכת ההגיון, אתה מכת המתהלכים סביב הבית לבקש

אחרי ג'ו, וזהו: אדם אחרי, [המוכיחו - חן ימצא וכו']:

ונפרש קצת מכתובי הפרשה:

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הידן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן ונצרת ודי זהב. אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע (א-א-ב). וקודם כל-דבר אני אומר, שלא נקוה ביאור פשט כתוב זה לא מפי סופרים ולא מפי ספרים עד ביאת משיחנו. ועל כיוצא בזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט יח) "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך", כי סגנון פשט המלות מורה שכלם שמות המקומות, והכי קאמר: במדבר, ואיזה מקום במדבר

- בערבה, ובאיזה מקום בערבה - מול סוף. ובאיזה מקום במול סוף - בין פארן ובין תפל וגו', שפארן מצד אחד, וארכעה מקומות אלו מצד אחר: תופל, ולבן, ונצרת, ודי-זהב. זהו הפשט הנגזר מהמלות:

אך על זה יקשה מאד, שלמה לו כל הסימנים והאותות האלו פאלו רוצה למצוא סימא⁶²⁸. גם, השמות האלו - 'חדשים מקרוב באו', שלא נזכרו כלל בכל התורה. וגם, די בצנינו מקום מיוחד: או תופל או לבן וכו'. ועל כל זה פקחו עיניהם רבותינו ז"ל (ע"י רש"י כאן) ועישו משמות אלו תוכחות. אך רבותינו עצמם יודו שלא יסבול פשט הכתוב כלל דרשות אלו. גם צריך להבין אומרו אחד עשר יום מחורב וגו' שאין לו גזרא כלל,

השער, כמו שאמרו רז"ל על צד המשל, עדין בן זומא מבחין. וכשתבין הענינים המבעיים, כבר נכנסת בפרודור הבית, וכשתשלים המבעיות ותבין האלהיות, כבר נכנסת עם המלך אל החצר הפנימית ואתה עמו בבית אחד, וזאת היא מדרגת החכמים, והם חלוקי השלמות. אבל מי שישים כל מחשבתו אחר שלמותו באלהיות, והוא נוטה כלו אל השם יתעלה, והוא מפנה מחשבתו מולתו, וישים פעולות שכלו כולם בבחינת הנמצאות ללמוד מהם ראייה על השי', לדעת הנהגתו אותם על אי זה צד אפשר שתהיה, מהם אשר באו אל בית המלך, וזאת היא מדרגת הנביאים, יש מהם וכו'. אבל מי שיחשוב בה' וירבה לזכרו מבלי חכמה, אבל הוא נמשך אחר קצת דמיון לבד, או נמשך אחר אמונה שמסרה לו וולתו, הוא אצלי עם היותו חוץ לבית ורחוק ממנו, בלתי זוכר השם באמת ולא חושב בו, כי הדבר ההוא אשר בדמיונו ואשר יזכר בפיו, אינו נאווה לנמצא כלל, אבל הוא דבר בדוי שבדחו דמיונו כמו שבארנו בדברנו על התארים. ואמנם ראוי להתחיל בזה

המין מן העבודה אחר הציור השכלי, והיה כאשר תשיג השם ומעשיו כפי מה שישכלהו השכל, אחר כן תתחיל להמסר אליו ותשתדל להתקרב לו ותחוק הדבוק אשר בינך ובינו, והוא השכל, אמר אתה הראת לדעת וגו', ואמר וידעת היום והשבות אל לבבך וגו', ואמר דעו כי ה' הוא האלהים, וכו'. ולזה תמצא דוד ע"ה שצוה שלמה בנו והזהירו מאד בשני הענינים האלה, רצוני לומר להשתכל בהשגתו, ולהשתדל בעבודתו אחר ההשגה, אמר ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדתו וכו', כי המחשבה בדמיונות לא תקרא דעה, ואמנם תקרא העולה על רוחכם. הנה התבאר כי הכונה אחר ההשגה היא להמסר אליו, ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד, וזה ישלם על הרוב בכדידות ובהתפרדות, ומפני זה ירבה כל חסיד להפרד ולהתבודד ולא יתחבר עם אדם רק לצורך הכרחי. עכ"ל.

628. פירוש: מטמון. תרגום אונקלוס ויונתן (בראשית מג כג) ורש"י (ערכין יט).

ולא מקום ולא חבור לפניו ואחריו. ואם הוא מדברי משה, היה לו להקדים: "ויהי בארבעים שנה וגו' דבר משה" וגו' [ואחר כך לומר "אחד עשר יום" וגו']:

אבל הנראה לְיִשָּׁב קצת הוא: ששני הענינים שזכרנו - שניהם אמת, שהם מקומות ממש כמו שזכר הרַאבֵּי"ע ז"ל, ונרמזו בהם תוכחות לישראל, שמשנה רבינו ע"ה הוכיח את ישראל על אותם החטאים כפירוש רש"י ז"ל. [ואף] אם לא באו בסדר עשיתם, היה מוכרח הכתוב לסדרם לפי (סימן) [סדר] המקומות שהיו ממש, שבאותו מקום דבר משה, והלביש החטאים בשמות המקומות. ולזה זכר המקומות שלא היה מן הצורך לזכרם, לרמוז החטאים. ולזה לא שמר גם כן [דרד] [סדר] החטאים:

ואך אומרו אחד עשר יום מחורב וגו' נראה שהוא מאמר הכתוב [ואינם דברי משה], [והם על דרך] הקדמה ופירוש למה שזכר אחר כך: כי משה רבינו ע"ה הוכיחם על שגורמו לעצמם להתעכב במדבר (כ"ב) [מז] 629 שנה. ולשלא יקשה שהרי קודם חטא המרגלים נתעכבו זמן ארוך, לזה אמר אחד עשר יום הלכו מחורב דרך הר שעיר, פירוש: דרך הנוטה להר שעיר, שהמהלך נותן פניו להר שעיר, עד קדש ברנע שמשם שָׁלְחוּ המרגלים, כמו שנאמר (לקמן פס' יט) "וַיִּנְסַע מִחֶרֶב וּנְלַךְ וגו' ונבא עד קדש ברנע", ושם "ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה

אנשים לפנינו" (שם פס' כב). והיא 'רְתֻמָּה' שזכר באלה מסעי (במדבר לג' יח), והיא במדבר פארן, שכל המדבר ההוא שמחורב נקרא 'מדבר פארן'. ולכן כתב "וישלח אותם משה ממדבר פארן". באופן שאחר שהלכו אחד עשר יום מחורב לקדש, נמצא שהלכו כל השנים [החל] מחטא המרגלים ואילך, ושפיר הוכיחם משה רבינו ע"ה:

ה' אֱלֹהֵינוּ דָּבָר אֱלֵינוּ בְּחֶרֶב לֵאמֹר רַב לָכֶם שָׁבֶת בְּהָר הַזֶּה. פָּנּוּ וּסְעוּ לָכֶם וגו' עַד הַנֶּהָר הַגָּדֹל נֶהָר פְּרָת. רָאָה נִתְּתִי לְפָנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּאוּ וְרָשׁוּ אֶת הָאָרֶץ וגו' (א ו-ה). קצת קשה אומרו "רב לכם", שאחר שלא היתה נסיעתם והניתם לרצונם, רק "על פי ה' יחנו" וגו' "ובחעלות הענן" וגו', וגם מחורב נסעו על פי הענן, דכתיב (במדבר י"א) "ויהי בשנה השנית וגו' נעלה הענן מעל משכן" וגו', מהו אומר להם רב לכם שבת בהר הזה? ונראה שעל זה פירשו במדרש והביאו רש"י, "הַרְפֵּה לָכֶם גְּדֻלָּה וּשְׂכָר עַל ישיבתכם בהר הזה, עשיתם משכן וכו', קבלתם תורה, מניתם לכם סנהדרין" וכו'.

אכן לפי פשוטו נראה שבא להורות להם עד היכן היתה שכינה ממהרת להביאם אל הארץ, כי הנה - עם היותם חשוקים בהר סיני ונפשם נקשרה בו, כי בו זכו למה שלא זכתה שום אמה בעולם, כי יתן ה' את רוחו על שש מאות אלף הם ונשיהם וכניהם וטפם, מי יוכל ליפרד מהמקום המבורך ההוא - [על כן בהגיע

אצל ישראל ואמר לפיכם אותם ולרצונם לשמוע לראשים שרוצה להעמיד להם, כי ידוע כי לא ירצו לכופ ראשם לזולתו, מהמענה עצמה שכתב רש"י "ממי נאה ללמוד" וכו', לזה הקדים משה רבינו ע"ה ואמר להם: "בני! מה אעשה לכם, לא אוכל לבדי שאת אתכם":

ואמר איכה אשא לבדי מרחכם ומשאכם וריבכם, יען כי השופט יצטרך לשוטרו, שעל כן צוּתָה תורה (לקמן טו יח) "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך", כי השוטרו יצטרך להציל עשוק מיד עושקו ונעלב מיד עולבו. ואחר זאת נשאר לשופט שני ענינים: אחד - לדון בין איש לרעהו בדיני ממונות, שני - להורות להם אסור והיתר. ושלשה אלה היו על משה רבינו ע"ה. והוא מה שרמז משה רבינו ע"ה, כי באומרו מרחכם - רמז על דיני ממונות, כמו שפירש רש"י ז"ל: יש לי עדים להביא וכו'. משאכם - הם הלכות אסור והיתר, וכבר השתמשו רבותינו ז"ל בלשון זה, כאומרם (פנהדרין א): "כי היכי דלימטי לן [משא] שיבא מפשורא". וריבכם הוא כאשר יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרופ (שמות כא יח), לנקום נקם ולעשות משפט כתוב:

ולזה אמר איכה אשא לבדי כל הענינים האלו ולהיות כי גדול אדוננו משה ורב כח ולתבונתו אין מספר, הוּזַקק לומר קודם - הי אלהיכם הרבה אתכם, ואין זה רבוי המנין, אבל הוא רבוי הפעולה, לומר שעם-היות שפחי גדול לדון דין אמת בכל דבר - (מכל מקום) מאחר שאלהיכם הרבה אתכם והכב

העת לנסוע משם) בא האל לפייסם באומרו רב לכם שבת בהר הזה, די לכם שבת בהר הזה, ולא ירע לבבכם על פרידתכם ממנו, פנו וסעו לכם וגוי עד הנהר הגדול נהר פרת, כי אם נפרדתם מהנהר המבורך הזה - הנה לכם דוגמתו ארץ קדושה וטהורה, ראה נתתי לפניכם את הארץ וגוי:

ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגוי. איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (א, ט יב). יש להקשות: שבפרשת יתרו נראה כי לא היתה זאת מיד משה, רק בעצת יתרו. גם דקדוק מרחכם משאכם וריבכם (פס' יב), יש לדקדק הכפל. גם יש לדקדק לאיזה ענין כלל הזכיר משה רבינו ע"ה דבר זה של מנוי הדיינים, כי אין בו תוכחה. ורש"י ז"ל פירש (פס' יד) שהיא מכלל התוכחות, שהיה להם להשיב: רבינו משה! ממי נאה ללמוד, ממך או מתלמידיך? וכו', אלא ידעתי מחישובתיכם, היתה אומרים: יתמנו דיינין הרבה, אם אין מכירינו - אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים. עכ"ל. והוא קצת דוחק, שאחר שאמר להם משה "לא אוכל לבדי שאת אתכם" וכו', איך יאמרו לו ממי נאה ללמוד, ולמה ידון אותם לכף חובה ולא ידון אותם לכף זכות, שאמירתם "טוב הדבר" פונתם לטובה להקל מעליי:

הביאור: נראה, כי עם-היות שהעצה הזאת - יתרו הוא שהתחיל בה, הנה יתרו אמר "שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך", ופירש"י ז"ל: המלך בנבורה. וכאשר נמלך משה בנבורה והרשהו לעשות כן - אז בא

בגללכם לאמר, "דמשמע שמחטא המרגלים נמשך שלא נכנס משה לארץ. והמפרסם בתורה שמשה ואהרן מתו בעון מי מריבה. וכבר זכר הספק הזה מהר"י אברבנאל ז"ל⁶³¹ בספר מרכבת המשנה, והביא דעת הרמב"ן ז"ל וזה לשונו: כי רצה משה לזכור יחד עונש כל הנמנעים מלעבור אל הארץ עם היותם בסבות מתהלפות. והרלב"ג כתב שנוכרה כאן גזירת משה, לפי שהוצרך לזכור יהושע שינחיל את הארץ. והם תירוצים נכונים ומספיקים לפי הפשט.

והגם שהרב הנזכר (הוא מהר"א ז"ל) דחה אותם (את פי הרמב"ן והרלב"ג ז"ל), וברר לעצמו דרך חדשה ממש, לא שערוה הראשונים כלל, וכמעט שיש בה עון אשר חטא' שייחס למשה רבינו ע"ה עון חטא שלא נזכר לרבותינו ז"ל - הראשונים וגם האחרונים, וגם כל כתובי התורה מכחישים אותו, והוא: שאמר כי חטא משה רבינו ע"ה (היה) כי כאשר שאלו ישראל (ממשה לשלוח את) המרגלים, ולא אמרו כי אם "וישיבו אותנו דבר וגו' ואת הערים אשר נבוא אליהם". והנה אדוננו משה רבינו ע"ה הוסיף בפליחות דברים הרבה, כי צוה אותם שיראו את העם היושב עליה החזק או הרפה וגו', והאריך הרב בדברים אלו. וסיים שמימי מריבה הם כלי ואמצעי לדבר, ולא סבה עצמית. עכ"ד ז"ל:

ואומר אני שבשביל העון הזה שחדש

אתכם עד שקרא אתכם בנים, אינו דומה השופט לבני המלך כשופט לעבדי המלך, כי השופט בין בני המלך - כפשע בינו ובין המות אם יחטיא השערה מן האמת ויכה או יחבוש ויחייב ממון שלא כדין. לזה אמר שלפי מעלתכם איכה אשא לבדי:

והנה היתה הפגנה למשה רבינו ע"ה להזכירו ענין זה [של מנוי הדיינים, הבו לכם אנשים וכו'] כאן, היא הקדמה למה שרוצה להוכיחם על ענין המרגלים, לשלא ישיבו ישראל כי לא יחשוב להם עון בחטא המרגלים, יען כי הם רבים עתה עם הארץ שש מאות אלף רגלי, ואין להם שומר ומושל ומוכיח להדריכם בדרך ישרה, ואם משה רבינו ע"ה בתוכם - מה כחו להיטיב ששים רבוא, ואם כח אכנים כחו ואם בשרו נחוש⁶³⁰ - לזה הקדים ואמר שכבר מנתי עליהם שרי אלפים וכו', באופן כי אין להם פה להשיב ולא מצח להרים ראש.

ועל זה הקדים גם כן לומר (פס' יט) ונפס מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא, לומר שכבר ראיתם כחו של אלהינו יתעלה שמו, ומשם היה לכם להקיש שלא תערצון ולא תיראון מהם (פס' כט) כמו שאמר להם (פס' כא) אל תירא ואל תחת, ועם כל זה ותקרבוני אלי בלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ (פס' כב):

ואמנם צריך להבין אומרו בתוכחות על עון המרגלים (פס' לו) **גם בי התאנה הי**

631. להלן מהר"א.

630. ע"פ איוב ו' כ.

הרווחנו מדבריו ז"ל שזו היא החששא שחשש משה רבינו ע"ה, שלא יאמרו עליו שבעון דור המדבר [דהיינו הטא המרגלים] נגזר עליו שלא יכנס לארץ. ולכאורה קשה, דמהיכא תיסק אדעתין לומר שבעון המרגלים נגזרה על משה, והלא הוא אדרבה היה מוכיחם, איך יעלה על הדעת לומר כן. אבל עכשיו נאמר שחשש משה רבינו ע"ה מ'שום ביש' [שם רע] דאפיק עליה מהרי"א ז"ל, ועל זה אמר "כתב סורחני":

ואכן יש להבין היכן בקש משה על זה, כמו שהקשו מהרש"א ז"ל והר"י פינמו ז"ל, והם ז"ל נדחקו מאד בתירוץ קושיא זו. אבל אנכי מצאתי במדרש (דברים רבה ב ו), **ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר, מהו לאמר? אמר לפני רבונו של עולם תכתב הטאה שלי לדורות וכו', משל וכו', אמרה לו: אדוני המלך! בבקשה ממך, יתלו לי פנין הללו בצוארי⁶³²**. עכ"ל. ופשוט הוא שהגמרא - על הדרשה הזאת סמכה, ודברי תורה עניים כאן ועשירים במקום אחר:

ולחיות שמהרי"א ז"ל תוק דבריו אלו בייג דברים, הנה אנחנו - להסיר מעל משה רבינו ע"ה עקשות פה ולזות שפתים

ומתוך שהן רואים את הפנים בצוארי יודעים שבשכילן אני מחזרת בקומפין. כך אמר משה: רבש"עו תכתב חטיה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים זיף משה בתורה או אמר דבר שלא נצטווה, וידעו שלא היה אלא על המים. הרי "בעת ההיא לאמר". עכ"ל.

הרב ז"ל אמרו בגמרא ובמדרש (ספרי במדבר פ"ט קל"ז), שבקש משה רבינו ע"ה שכל מקום שתכתוב התורה מיתתו יכתב סירחוננו, כדאמרינן במסכת יומא (פרק ח, דף פ"ו): שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל, משה ודוד, משה אמר: "יכתב סורחני", שנאמר "על אשר מעלתם בי במי מריבת קדש", משל למה הדבר דומה? לשתי נשים שלוקות בבית דין, אחת קלקלה ואחת אכלה פני שביעית. וזו שאכלה פני שביעית אמרה להם: בבקשה מכם, הודיעו על מה אני לוקה, כדי שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה. מיד הביאו פני שביעית ותלאום בצוארה, והכריזו עליה: על כך היא לוקה! עכ"ל. הנה כרוזא קרי בחיל וכתב: מהרי"א ז"ל 'מסיר אזנו משמועו' (ע"פ משלי כה ט), [שהרי הז"ל אמרו להדיא שחטא 'מי מריבה' הוא הטא בעצם ולא אמצעי כדברי מהרי"א ז"ל]. וכן פירש"י בפסוק **יען לא האמנתם בי, גלה הכתוב שאילולי הטא זה היו נכנסים לארץ, שלא יאמרו עליהם: כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו, כך היה עון משה ואהרן.**

ומכל מקום אף שדבריו ז"ל מוכחשים מהגמרא ומהכתובים, מכל מקום הנה

632. לשון המדרש: א"ר שמואל: למה הדבר דומה? למלך שגזר ואמר כל מי שילקט ויאכל מפירות שביעית מחזירין אותו בקומפין. הלכה אישה אחת ולקטה ואכלה. התחילו לחזר אותה בקומפין. אמרה לו: אדוני המלך! בבקשה ממך יתלו הפנין הללו בצוארי שלא יהו בני המדינה אומרים נמצא בה דבר כשפים או דבר ניאוף,

שם (א לו), שמאחר שהמאתם אתם ונגזר עליכם שלא תכנסו לארץ, על ידי כן במעט סבה שעשיתי גם **בי התאנף הי בגללכם**. וזהו בעצם "בגללכם" דהיינו בסבתכם, כדי שתזכו גם אתם.

והוא גם כן פירוש הכתוב (לקמן ג כו) **ויתעבר הי בי למענכם**. ולכאורה קשה, שהרי על חטאו נענש, אלא כך אמר משה: יודע אני שאלמלא סבתכם - הייתי מתפלל אל ה' ויקבל תפילתי, אך בסבתכם - **ולא שמע אלי, ויאמר הי אלי רב לך**:

ועוד יש לפרש לפי פשוטו על פי דברי רבותינו ז"ל (ילקוט מסעי תשפח) על פסוק **עד מות הבהן הגדול** (במדבר לה כה), לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו (רש"י שם). וכן אמרו (ברכות לב.) על פסוק **"לך רד כי שחת עמך ונחלתך"** (שמות לב ז), לך רד מנדלתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. וכן אמרו (תענית ל: ורש"י דברים ב מז) "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה" וכו', ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים, לא נתייחד עמו הדבור בלשון חֶפְהָ פנים אל פנים ויישוב הדעת, ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל. ע"כ:

ולכאורה יש לדקדק, שעל זה יאמרו המושלים 'מוביה חטא וזיגוד מנגד?' (עי' פסחים קיג:), שאם ישראל חטאו - משה מה חטאו? אלא שכאשר הדור חוטאים - מתעורר הדין על המנהיג: אחת - שלא בקש רחמים על בני דורו, ועוד - שלא הנהיגם בטוב. כן אפשר

- ראוי לנו להשתדל בסתירתם. הוא אמר ז"ל: והנה יורה על אמיתת-זה - י"ג דברים: האחד - מאשר עונש גדול כזה (לא יהיה) כי אם לסבה גדולה, לא לענין קל כמי מריבה וכו'. עכ"ד. וזה דבר מוכחש בחוש, דאפילו לפי דבריו - החטא שייחס למושה רבינו ע"ה במרגלים, אפילו לפירושו - היא שגגה קלה. וכל שכן לפי האמת אינה שגגה כלל, שכל מה שאמר משה - כללוהו ישראל באומרים (א כב) "ואת הערים אשר נבוא אליהן", וכל שכן שאפילו לפי דבריו ז"ל - היתה פגנתו לטובה, ולמה יענש חלילה בעונש גדול כזה, אבל חטא 'מי מריבה' היתה פשיעה גסה לגודל מעלתו. השני - מאשר היתה מיתת אהרן ראשונה. וגם זה הבל, כי לפי שנותיהם מתו. השלישי - מזה שלא הוציא כי אם יהושע וכלב ולא משה ואהרן. עד כאן. ושגג בזה, שלא נזורה גזרה אלא על פחות מבן ששים. ושאר הדברים שזכר, יאריך הענין אם אזכרם אחת לאחת, אך בקצרה אומר שלקוצר דעתי - את פלגם ישא רוח. גם בפירוש הכתובים האומרים בהדיא **על אשר מעלתם וגו'**, עייל פילא בקופא דמחטא, אין צורך להאריך בסתירתם:

אכן הקושיא שהשיאתו להרב ז"ל לדבר סרה על משה רבינו ע"ה, אמנם יש ליישב כמו שיישבו הרמב"ן ז"ל והרלב"ג ז"ל, או יש לפרש בפשימות עם דרשת רבותינו ז"ל (וזהו חדש בראשית כו). שאמרו: "מפני מה לא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ, כדי להביא עמו מתי מדבר" וכו'. לזה אמר שפיר בעצם, גם **בי התאנף הי בגללכם לאמר גם אתה לא תבא**

נחזור לביאור דקדוק הכתובים.

אמר **שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ. לֹא תִפְדּוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט וּגו' (א מו-יז).** יש לדקדק: א' אומרו **שְׁמַע** מה הַפְּנָה בו, דפשימא דאם לא ישמע לא ישפוט. גם אומרו **בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ** שגרו היינו אחיו. גם אומרו (פס' יז) **לֹא תִכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט יִתְּרָה**, שכבר אמר ושפמתם צדק:

הביאור: אומרו **שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם**, ירמוז שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא הַכֵּרוּ, וזהו **שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם**, שלא תשמעו כי אם כשיהיו אחיכם בשנים: התובע והנתבע. ועוד יש לפרש: **אֲחֵיכֶם** - אלו הדיינים, ורוצה לומר שכשתשמע דבריהם - תהיה בין **אֲחֵיכֶם**, ורמז למה שאמרו רבותינו ז"ל (אבות ד ה) **אֵל תְּהִי דֵן יְחִידִי**, ובוהו **וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק** בין לפירוש הראשון בין לפירוש השני:

ואמרו **בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ** ירמוז למה שאמרו רבותינו ז"ל (אבות א יח) "כשיהיו בעלי דינן לפניך, יהיו בעיניך כרשעים", שיהיו שוים בעיניו, ולא יאמר: זה צדיק וזה רשע. ולזה אמר **בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו**, הן יהיו כְּלָם שוים - איש ואחיו, [ובין גרו] - הן יהיה אחד איש ואחד גרו, כי הרשע לגבי הצדיק הוא גר, כמו שדרשו ז"ל (שבת ל:) על פסוק "כי זה כל האדם" (קהלת יב יג), כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה, וכן זומא אמר: "ברוך שברא כל אלו לשמשני" (ברכות נח). נמצא שכל העולם אינו אלא לצדיקים, והרשעים אינם אלא לצוותא בעלמא, ונחשבים כגרים

לומר על משה רבינו ע"ה על דרך זמבינו נשערה מאד' (תהלים נ ג), שאף שהסבה העצמית שעליה נגזרה גזרה עליו [היא הטא מו מריבה], מכל מקום היה אפשר שתקבל תפלתו, אך על ידי שנענשו ישראל בחטאם [חטא המרגלים] ונגזר עליהם שלא יכנסו לארץ - הניע קצת רע למשה מזה, ולא נתקבלה תפלתו. ובוהו אתי שפיר באמרו **גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בַּגִּלְלָתְכֶם**, שבגללם ממש היה הרוגו על משה שלא נתקבלה תפלתו. ומה שסתם כאן - פירש אותו באמרו **ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי**, ביאר שְׁמָח שגרמו לו ישראל, הוא: שלא נתקבלה תפלתו. אבל עקר החטא שעליו נגזרה גזרה שעליה אמר "כתב סורחני", הוא חטא 'מי מריבה':

ועוד יש לפרש במה שפירש הרלב"ג ז"ל בסדר **פינחס**, כי לחזוק ההבדל שבין משה ליהושע, ממה שיורה על העונש שנענשו ישראל, כשלא היתה להם הארץ ירושה על ידי משה רבינו ע"ה וכו'. עכ"ל. וזה לדעתי אומרו **"בַּגִּלְלָתְכֶם"** ו"למענכם", שאחר שבאמצעות כניסתי לארץ עמכם - יהיה לכם טובה, וה' רצה למנוע מכם הטובה ההיא, בגרמתכם לא נתקבלה תפלתו ולא נכנסתי. ושוב ראיתי שכך כתב הרלב"ג עצמו בפרשת חקת. ובוהו ניהא גם **לפי הפשט** אומרו **"בַּגִּלְלָתְכֶם"** ו"למענכם", דלכאורה קשה, מה עשו ישראל למשה, לו יהי שהקניטוהו ומתוך כעס בא לכלל מעות, המה מה עשו, אין זה אלא גרמא בנזקים בעלמא. אך עם מה שכתבנו ניהא:

בערך הצדיקים]. ואם-כי לפעמים נקראים הצדיקים 'גרים', הוא כלפי הקב"ה אשר לו הארץ ומלוואה, אך כלפי הרשעים - נקראים הצדיקים 'תושבים':

וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לט יג) **כי גר אנכי עמך, תושב ככל אבותי**, דלכאורה קשה, דהו תרתי דסתרי. ועם מה שכתבנו ניחא, **כי גר אנכי - עמך**, כלפי דידך. אך כלפי באי עולם - **תושב ככל אבותי** שהיו צדיקים גמורים. והוא שאמר גם כן כאן, **בין איש ובין אחיו ובין גרו**, פירושו: שאחד - **איש** שהוא צדיק, ואחד - **גרו** כלפי הצדיק, והיינו רשע:

ועוד יש לפרש גרו מלשון גירי [דהיינו חצים], רוצה לומר: הן יהיה המשפט בדיני ממונות [בין איש ובין אחיו, כגון הלואות קנין ומכירה וכיוצא], הן יהיה המשפט בדיני היזק, שהזיקו [על ידי חצים וכדומה, והוא גרו]:

ואמר **לא תכירו פנים במשפט** (א יז). יש לפרש בו פירושים מתחלפים. או רוצה לומר, בשעת הטענות - לא יהיה רך לזה וקשה לזה. וכן נראה מאומרו **בקמון כגדול תשמעון**. ועוד יש לפרש שהזהיר על מה שאמר התנא (אבות א יח) וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, לזה אמר **לא תכירו פנים במשפט**, שאסור להסתכל בדמות אדם רשע.

ובספר אור החיים למהר"ח אבן עמאר זלה"ה הביא משם הרב אדוני זקני זלה"ה⁶³³, שהגיד לו שהיה מנהגו על הרוב שלא להסתכל בבעלי דינים, ושהיה מרגיש שאם היה מסתכל באחד מהם - היו מסתתמים מעונותיו [של בעל דין שכנגדו]. וכנגדו פירש הרב הנזכר בזה אומרו **שמע בין אחיכם**, שמיעה ולא ראייה. ואני אומר שיותר נכון לרמוז זה בפסוק **לא תכירו פנים במשפט**. והוא מבואר:

ואומרו **פקטן פגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא** (שם), ירצה לתת לדיין הבטחה שלא יירא מבעל דין קשה שלא יזיקנו, ונתן טוב-מעם כי המשפט לאלהים הוא, יאמר שאחר שהמשפט מאתו יצא, והוא אשר צוה בו, הרי הוא פֶּעֶרְב, ועליו לעמוד לימין עושהו, ולא יירא ולא יפחד משום אדם:

ועוד יש לפרש על דרך שאמר יהושפט "כי לא לאדם תשפוטו כי לאלהים" (דהי"ב יט ו), וכמאמר רבותינו ז"ל (אוצר המדרשים. ע"י לבוש הוי"מ ח ב) שאם אתה נוטל מזה ונותן לזה - מן השמים צריכין להשלים לו. נמצא כאלו שופט ה' ח"ו. ולזה אמר **לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא**, ועד שתירא מזה - יותר תירא מה', ולזה אמר **לאֱלֹהִים הוא**, מורה על הגבורה והיכולת:

ועוד יש לפרש **לא תכירו פנים וגו'**

להגאון הרב חיד"א זלה"ה מערכת ספרים ערך משב"ר.

633. הוא הגאון אמ"ז כמוהר"ר משה בירדונו זלה"ה, עיין דברי הערכה עליו בספר שם הגדולים

ימשך מזה לפרקים. ואין חובה על האדם לשתוק ולא לדבר כי אם על דברים שבאו בקבלה איש מפי איש, מפי משה רבינו ע"ה או שאר הנביאים, אכן בדברים שתלויים בעיון אנושי, עליהם נאמר לא תגורו מפני איש, איש ולא אלוה, שכל הדברים שבאו בקבלה - תאלמנה שפתי הדובר אליה או המהרהר אחריה:

וּטְפַכֶּם אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבֹי יְהוָה
וּבְגִיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרָע
הִמָּה יָבֹאוּ שְׂמָה וְלֵהֶם אֲתַנְנָה וְהֵם
יִירָשׁוּהָ (א לט). צריך להבין הכפל ולמה
אתננה והם יירשוה. אך יראה שרוצה לומר
שטפכם הם שיוכו בארץ, אבל לא תתחלק
למספר באי הארץ רק ליוצאי מצרים, והם
ירשוה מהם. ונפקא מנה, שאם שני אחים
מיוצאי מצרים, לזה בן אחד ולזה ד' בנים,
בבאי הארץ ימלו הארבעה כמו שיטול
האחד, שוה בשוה. וגם הבנות גם הם ימלו,
ולזה שנינו (כ"ב קמז) בנות צלפחד נמלו
שלשה חלקים: חלק אביהם שהיה מיוצאי
מצרים וכו'. ולזה אמר ולָהֶם אֲתַנְנָה, אבל
לא מצד עצמם, רק מצד ירושה:

וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּהַר הַהוּא
לְקַדְאֲתָכֶם וַיִּדְפּוּ אֶתְכֶם בְּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂנָּה
הַדְּבָרִים (א מד). יש להקשות, למה לא דמה
כי אם לדבורים. ויש לפרש שבא להודיע
חסדי האל, שגם כי היו ישראל חוטאים -
לא יכלו להם האמוריים כי אם מצד רפּוּם,

לא תגורו מפני איש, מדבר לדיינים עם
תלמידיהם, לומר: שאם אמר אחד מן
התלמידים, יש לי ללמד בדין אחד או לזכות
או לחובה, לא ידחנו הדיין. או לפעמים, אם
היה אותו המלמד-זכות קרוב או עשיר -
ישמע דבריו, ואם לאו - לא. לזה אמר: לא
תכירו פנים במשפט כקמון כגדול תשמעון,
שכל הרוצה ללמד דבר תשמע אליו, כי
לעומק המשפט - יצטרך לרבו דעות. ואחר
שצוה לגדול שישמע לקמן, חזר והזהיר לקמן
שלא יחסום פיו מלדבר, והיינו לא תגורו
מפני איש, כפירוש רבותינו ז"ל (סנהדרין א)
לא תכנים דבריך מפני איש. ונתן טעם כי
המשפט לאלהים הוא, יאמר כי המשפט
עמוק עמוק מי ימצאנו⁶³⁴, ולא תחוש לומר,
אתה התלמיד, "מה ידעתי ולא ידע הגדול
ממני", כי המשפט לאלהים הוא, והוא לבדו
הבין דרכו והוא ידע את מקומו⁶³⁵, ולכן כל
מי שיש לו תשובה - ישיב:

ועוד יש לפרש לא תגורו מפני איש,
לומר שאם ראית לאדם גדול שאמר דבר
הלכה ונראה לך שום סתירה, ואתה יודע
שאפילו תאמר דעתך לבני דורך - לא יקבלו
דבריך, אפילו הכי לא תכנים דבריך, ותאמר
מה שבדעתך, כי המשפט לאלהים הוא,
והוא חפץ שיתגלה האמת ולא ישאר סתום,
יקבל או לא יקבל. והגם שחובה על האדם
לעשות מעשה כדברי הגדול ממנו, מכל
מקום להלכה יאמר דעתו, כי כמה תועלת

635. ע"פ איוב כח כג.

634. קהלת זכד.

ועוד יש לפרש שהגיד שלא נטלו מממון
 ישראל כלום, כי מאשר היה ה' חפץ בבניהם
 אחריהם וממונם ראוי ליורשיהם, לזה לא
 הניח ה' לאמורי ליטול מנכסיהם כלום, לזה
 אמר **כאשר תעשנה הדבורים**, שעוקצת
 ואינה נוטלת כלום, כן עשו האמורי - שלא
 לקחו כלום מִיִּשְׂרָאֵל:

שנתקבצו כָּלֶם כהתקבץ הדבורים על
 האדם, שאינם יכולים לו כי אם מצד רבונם
 ולא מצד כוחם:

ועוד יש לפרש שבא להודיע חשק
 האמות להכות ישראל, כי כמו הדבורים
 שמתקבצים על הדבש - כן היו ישראל בעיני
 האמורי כדבש למתוק, כי אמרו: **אֵךְ זֶה הַיּוֹם**
שֶׁקִּוְיָנְהוּ מְצָאֵנוּ רְאִינוּ⁶³⁶:

